
Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi /
Journal of Divinity Faculty of Bayburt University
ISSN 2148-6700 / e-ISSN 2630-595X
Sayı: 14 2021/2 - Aralık / December

DİNİN BİREYSEL TABİATI

Berat Sarıkaya

İlâhiyât. Ankara 2020. 177 sayfa.

ISBN 978-625-7992-47-3

Aynur Atar AKSOY

Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kalam Anabilim Dalı

Gümüşhane / Türkiye

PhD, Gümüşhane University Faculty of Divinity, Department of Kalam.

Gümüşhane / Turkey

aynuratar55@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8729-0930

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 7 Haziran / 7 June 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 29 Kasım / 29 November 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Aynur Atar Aksoy “Dinin Bireysel Tabiatı Berat Sarıkaya İlâhiyât. Ankara 2020.”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (Kış) 2021: 151-156.

Kitap giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Varlık Olarak İnsan konusunu ele alırken ikinci bölüm İslam'da İnsan konusunu ele almaktadır.

Kur'an'ın inançlı, şahsiyetli ve ahlaklı bireyler inşa etmeyi ve şahsiyet sahibi bireylerden oluşan bir toplum oluşturmayı hedeflemesine karşılık Berat Sarıkaya, bu çalışmasıyla "İslami açıdan bireyin konumunu tespit etmeyi" amaçladığını ifade etmektedir.

Buradan yola çıkarak Sarıkaya, giriş bölümüne dinin hedefinin ne olduğunu açıklamak ile başlamaktadır. Dinin hedefi, topluluk içerisinde yaşayan bireyin mutlak güç ile ilişkisini doğru bir zemin üzerinde inşa etmektir. Aynı zamanda din, sağlam temeller üzerine inşa edilen bir ilişkide insanın toplumsal görevlerini yerine getirmesini mümkün kılmayı da hedeflemektedir.

Sarıkaya, İslam'ın bireyi esas alan, onda sorumluluk bilincini tesis etmeyi hedefleyen bir din olduğunu tavzih etmiş ve Kur'an'da insanın yeri ve değerini açıklayan ifadelere yer vermiştir. Zamanla Allah'ın Kur'an'da tanımladığı insan anlayışı olgusu değişmiş, İslam düşüncesinde belirtilen insanın aksine köleleşen ve tevhitte uzaklaşan insan anlayışı ortaya çıkmıştır.

Tarihi seyir içerisinde insan, kendisine verilen akıl, özgür irade ve tercihleri ile içinde bulunduğu toplumu şekillendirmiş ve birtakım kurallar ortaya koymuştur. Öyle ki insan ürünü olan bu sosyal normlar ve gelenek, zamanla dinin hedeflerinin önüne geçerek insan potansiyellerine zarar verir hale gelmiştir.

İnsan bu durum karşısında isyana ve toplumdan uzaklaşmaya sürüklenmiştir. Batı'da reform ve aydınlanma dönemi ile birlikte akıl tek otorite kabul edilmiş, birey her şeyin merkezi olarak görülmüş ve bireycilik anlayışı savunulmuştur. Dolayısıyla bireyselleşme modern toplumun ve sekülerizm in bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak zamanla bencilliğe, benmerkezciliğe ve menfaate kapı aralamış ve bu durumda gerektiğinde dini bile feda edebilecek boyutlara ulaşarak deizme ve ateizme kapı aralamıştır.

Sarıkaya, içinde bulunduğumuz toplumun modern ve seküler bir toplum olduğunu ifade etmektedir. İçerisinde bulunduğumuz topluma karşı yapmamız gereken ise mevcut koşulları kabullenmek ancak tamamen modernleşme ve sekülerleşme rüzgârına kapılmadan, dinin bize yüklediği sorumluluk bilincini kaybetmeden yaşamaktır.

Birinci bölümde yazar, insanın varlıksal niteliklerinden özellikle de dini ve felsefi düşünce içerisinde insanın konumundan bahsetmektedir. Bu bağlamda dinin insanın varoluş sürecini ortaya koyduğu, insanın anlam dünyasını şekillendirdiği, insana bir zihniyet ve kimlik kazandırdığı ve ona hedef-

ler koyduğu bir sistem olduğu dolayısıyla dinin insan hayatının ayrılmaz bir parçası haline geldiği üzerinde durmaktadır.

Dinin muhatabı insandır ve din mesajını *bilinç, ahlak ve kurtuluş* kavramları üzerine kurmuştur. Nihayetinde insanın nasıl bir varlık olduğu sorusuna din, “ben bilincine sahip, ahlaki eylemler ortaya koyabilen ve kendi kurtuluşunu tercihleriyle elde edebilen bir varlıktır” şeklinde cevap vermektedir.

Birey ve bireycilik üzerinde duran Sarıkaya, bireycilik düşüncesinin üzerine kurulduğu tarihsel zemini ve geçirdiği tarihsel süreci incelemekte ve bu düşüncenin gelişmesinde etkili olan düşünce yapılarını ele almaktadır. Bunlar; Hümanizm, Reformasyon, Aydınlanma, Varoluşçuluk, Çoğulculuk ve Sekülerleşmedir.

Tarihi süreç içerisinde dinin bireysel bir olgu mu yoksa toplumsal bir olgu mu olduğu tartışılmıştır. Bazıları dini, her şeyden önce bireysel, psikolojik bir olgu olarak görürken bazıları da onu daha çok toplumsal durum, form ve şartları çerçevesinde açıklamıştır. İslam birinci derecede bireyi muhatap ve hedef almakta, onun gönül ve vicdanına yönelerek onu uyarıya ve kazanmaya çalışmaktadır. Ayrıca İslam sorumluluğu bireye yüklemektedir. Bundan dolayı İslam, öncelikle bireysel tercih ve sorumluluğa vurgu yapan bir “vicdan dini” dir.¹

İslam bireyden topluma doğru bir düzelme ve değişmeyi esas alır. Birey-toplum ilişkisini “toplumsal değişim” zemininde değerlendiren Kur’an, toplumda pozitif bir gelişimin sağlanmasını toplumu oluşturan bireylerin kendilerini değiştirmelerine bağlamaktadır. İslam’da varlıksal gerçeklik bakımından esas olan bireydir.

İkinci bölümde İslam’da insana verilen değer ele alınmaktadır. İslam düşüncesinde insan Allah’tan bağımsız ve özerk bir varlık değildir. Kendisine verilen emanet hususunda insan mutlak yetki sahibi değildir. Kur’an’a göre mülk Allah’ındır. İnsan Allah’ın mülkü üzerinde “özel mülkiyet” anlamında bir iddiada bulunamaz. O, Allah’ın mülkünde bir emanetçi ve kiracı olarak kabul edilebilir.

İslam insana birey olarak değer biçmektedir. Kur’an, insan benliğini, kişiliğini ve onun özerkliğini korumayı hedeflemekte buna yönelik güçlü vurgular yapmaktadır. Kur’an, Allah ile insan arasındaki ilişkiyi bir denge üzerine oturtmakta birey adına Allah’ı veya Allah adına bireyi yok saymayı kabul etmemektedir. Kur’an’a göre beşerî düzlemde insan özgür bir varlıktır. Ortaya koyduğu tutum ve davranışlar tümüyle kendi kişisel eylem dünyasına aittir.

¹ Berat Sarıkaya, *Dinin Bireysel Tabiatı* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2020) s. 65-66.

Kur'an'ın temel gayesi insan ve insanın kendi yeteneğiyle kurtuluşa ermesidir. Kur'an'ın ortaya koyduğu bu hedef kendisini insanlara yol gösterici olarak tanıtmaktadır.

Sarıkaya, İslam'ın bünyesinde mevcut olan ve dini anlamda insana bireyselliğini/şahsiliğini kazandıran temel ilkeleri açıklamaktadır. Bu ilkeler;

1. İnsanın Doğası/Tabiatı: Fıtrat

Fıtrattan maksat her ferdin kendine mahsus olan cüz'i yaratılışı değil bütün insanların insan olmaları bakımından yaratılışlarında esas olan ve hepsinde ortak bulunan genel yaratılıştır. Fıtrat ilk yaratılış anında varlık türlerinin genel yapısını, karakterini ve henüz dış tesirlerden etkilenmemiş olan ilk durumlarını belirler.

2. İnsanın Bilişsel Kabiliyeti: Akıl

Akıl insanı diğer canlılardan farklı kılan ve insanın bilişsel kabiliyetini ifade eden unsurdur. İnsan akıl vasıtası ile hem kendi varlığını hem âlemi kavramaktadır. Dolayısıyla bireysel sorumluluğun en temel unsurlarından biri akıldır.

3. Tercih Potansiyeli: İrade / Özgürlük

İslam'ın insana tanıdığı irade hürriyeti onun hiçbir zorlama olmadan fiillerini gerçekleştirmesine olanak sağlamaktadır. İnsan kendisi için belirlenen gayeyi, fitrî olarak sahip olduğu akıl ve iradesiyle gerçekleştirmektedir.

4. Eylemlerin Sorumluluğunu Üstlenme: Sorumluluk

Sorumluluk, fıtrat itibarıyla insana bahşedilmiş olan akıl ve iradenin bir sonucudur. Sorumluluk duygusu bireysel bir tabiata sahiptir.

İnsan üç mercie karşı sorumludur. Bunların ilki Allah'a karşı sorumluluğu ifade eden ilahi/dini sorumluluk ikincisi çevremize ve topluma karşı sorumluluğumuz olan beşerî sorumluluk üçüncüsü ise kendimize karşı sorumluluğumuzu belirten vicdani/ahlaki sorumluluktur.

Kur'an'ı prensip olan bireysel sorumluluk hem kişinin kendi problemleri hem de toplumun problemlerinin çözümü noktasında önemli bir işleve sahiptir.

5. Kişilik / Şahsiyet Sahibi Mü'min: Ben Bilinci

Bireyin ben olarak var olması ve kendi benliğinin farkına varması sürecinde cesaret ve bilinç etkilidir. Bilinç "ben" in ölçüsüdür. Dinin yüklediği sorumluluğu üstlenebilecek güçlü ve karakterli bir kişilik ancak sağlam bir benlikten doğmaktadır. Ben bilincine sahip olan, bireysel sorumluluğunu bilen ve üzerine düşenleri yapan fertler İslam'ın oluşturmayı hedeflediği toplumu ve kendilerinden beklediği şahsiyeti oluşturabilmektedirler.

Yazar, eserinin bundan sonraki kısmında dinsel sorumluluğun bireysel yönünü ifade edecek kavramlar üzerinde durmaktadır. Bu kavramların ilki

ve en önemlisi *iman* kavramıdır. İman, bireysel bir eylemdir. Bireysel anlamda gerçekleştirilen arayışın sonucunda Yaratıcıyı bilme ve O'na inanarak güven duyma bireyle Allah'ın ve Allah'la bireyin her şeyi kapsayan bir ilişkisi olmasını gerektirir. Bu durumda bireyin Allah tasavvuru, Allah hakkındaki bilgisine ve O'nunla olan ilişkisine dayanmaktadır.

Dinsel sorumluluğun bireysel yönünü ifade eden bir diğer kavram sorumluluk duygusu taşımak anlamına gelen *takva* kavramıdır. Takva, insana doğru bir şekilde kendini inceleme ve doğruyu yanlıştan ayırt edebilme kabiliyet ve gücünü vermektedir. Takvanın en önemli ve temel işlevi budur. Dolayısıyla insanın ahlakını en üst düzeyde gerçekleştirebilmesi takva sahibi olmasına bağlıdır. Bu da Allah'ın insan içine yerleştirmiş olduğu sınırların farkında olması ve kendisine verilen potansiyel ile neleri yapabilecek durumda olduğunu bilmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle ahlakın öznesi birey olduğu gibi takvanın öznesi de bireydir.

Yaratıcı ile iletişim demek olan *dua* kavramı da dinsel sorumluluğun bireysel yönünü ifade etmektedir. Çünkü dua, kişinin Yaratıcısı ile kurduğu iletişim olması sebebiyle bireysel bir tabiata sahiptir. Dua, bireyin doğrudan Allah ile iletişime geçmesine imkân sağlayan ve bütün araçları ortadan kaldıran tek iletişim yöntemidir.

Bireysel sorumluluk kapsamında olan diğer bir kavram kurallara itaat-sizliği ifade eden *suç/günah* kavramıdır. Cezai sorumluluğun şahsi olması sebebiyle bir suçtan dolayı yalnızca onu işleyen sorumludur. Bir başka kişi o suçtan sorumlu tutulamaz. Sadece bireyler günahkâr olabilir. Kitlesel günahkârlık kabul edilemez. Dolayısıyla günahların yargılanması da bireysel olacaktır.

Kulun günahını itiraf etmesi ondan pişmanlık duyup bir daha yapmamak üzere karar vermesi anlamına gelen *tövbe* de bireyi ilgilendiren bir meseledir. Tövbe, bireyin suçluluk ve pişmanlık duygularını yaşamasıdır. Nasıl ki günah bireysel anlamda sadece günah işleyen kişi ile ilgiliyse tövbe de bireyin Allah ile iletişimi sonucunda bireysel anlamda kurtuluşu ifade etmektedir.

Allah'a teslimiyeti ifade eden *tevekkül* kavramı da dinin bireysel tabiatına ilişkin ilkelerden biridir. Bu ilkelerin dışında Sarıkaya, bireysel ibadetlere de temas etmektedir. İbadetler dinin bireysel tabiatını göstermektedir. Çünkü müminlerden istenilen ibadetler ve diğer yükümlülükler bireysel olarak yerine getirilir. Bir bireyin yerine getirdiği sorumluluk bir başkasının üzerinden sorumluluğu kaldırmamaktadır.

Sarıkaya, dinsel sorumluluğun bireysel tabiatını ifade ettikten sonra dinsel sorumluluğun toplumsal tabiatı üzerinde durmaktadır. Dini birliği ve cemaatleşmeyi kapsayan ümmet anlayışı, cemaat ve tarikat yapılanmaları gibi toplumsal yapıların işlevleri, riskleri, bu yapılara yönelme sebepleri gibi meseleleri bu başlık altında incelemektedir. Ancak Sarıkaya, Kur'an'da

ifade edilen bireyselliğin aksine bu tarz yapıların, kurtuluşun bireysel olmasını mümkün görmediğini insanların ancak bu yapılar aracılığıyla kurtulabileceğini savunduklarını dile getirmektedir. Çoğunlukla bu tarz yapılar içerisinde bazı insanlar kendi iradelerini terk etmekte ve kolektif iradeyle hareket eder hale gelmektedir.

Nihayetinde din açıklanan tüm kavramlarla birlikte bireyin Allah ile etkileşiminde ve ibadetlerinde bireysel bir yapı arz etmektedir. Allah'ın muhatabı toplumlar değil bireylerin kendileridir. Dolayısıyla insanlar bireysel anlamda fiillerinde ve seçimlerinde özgür, yaptıklarından da sorumlu olmaktadır.

Bu anlamda Kur'an'a baktığımızda din, insana değerini yaratılıştta vererek ona bireysel ve toplumsal anlamda sorumluluklarını yerine getirebilecek ahlaki kimlik kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu kimliği ve kişiliği kazanan bireyler hem bireysel tercihleri ile toplum içerisinde faydalı hem de kendi özelinde iyi bir birey olmaktadır.

Kimlik ve kişiliği kazanan bireyler, cemaat ve tarikat yapıları içerisinde kendi benliğini kaybetmeden yine bireysel tercihleri ile mensubiyetini devam ettirmektedir. Önemli olan bu yapılar içerisinde dahi kendi benliğini, bireysel tercih hakkını kaybetmemektir.

Eser, dinin bireysel tabiatını tüm yönleriyle ele almaktadır. İslam'ın insana verdiği bireysel tercihler ile insanın sorgulamakta, çözümler bulmakta ve sorumluluk almakta olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu eser insanın kendine verilen değerine haiz olabilmesini, varoluşunun ve varlığının anlamını keşfetmesini, Allah ile iletişimde kişinin bireysel yönünü daha iyi anlayabilmesini sağlaması açısından önem arz etmektedir. Eser gerek klasik gerek çağdaş akademik olmak üzere fazla sayıda kaynaklara atıflarla zengin bir kaynakçaya sahiptir. Anlatımda kullanılan ifadeler bakımından sade, açık ve anlaşılır bir dile sahip olan eser, dile getirdiği konular itibarıyla genel okur kitlesine hitap etmektedir. Bu haliyle eserin akademik, kültürel ve entelektüel hayatımıza katkı sunacağını söylemek mümkündür.